

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО • LITERARY STUDIES

УДК 821.161.2.09

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268666>Валентина Біляцька*

ПОЕТИЧНА СКОВОРОДИНАНА ПРИДНІПРОВ'Я

У статті досліджено поетичні твори письменників Придніпров'я (С. Бурлакова, О. Зайвого, В. Земляного, В. Коржа, А. Кравченка-Русіва, Н. Нікуліної, Г. Прокопенка, Г. Світличної, І. Сокульського, К. Чернишова), у яких осмислено образ Григорія Сковороди як носія свободи, носія «вільного духу» (К. Чернишов), «сина волі» (Г. Прокопенко), «волелюбної людини» (О. Зайвий). Інтерпретацію постаті «сивого любомудра» здійснено через трактування філософської теорії мудреця, пізнання; вчення про працю як необхідність, до якої покликав Бог, нагородивши талантом; через пошук шляхів істини буття; через провідні образи-символи українського Сократа: дорога, сад, душа та вислову «Світ ловив мене...».

Ключові слова: Григорій Сковорода, постать, образ, поезія, пізнання, сад, дорога, душа, інтерпретація.

Biliatska Valentyna. Poetic Skovorodiniana of Dnipro region.

Research of Hryhoriy Skovoroda phenomenon is significant, but his creative heritage has not been sufficiently studied especially the artistic interpretation of his figure. The poetic image of the Ukrainian philosopher in the lyrics of Dnipro region writers was not the object of scientific study. In the poetry of Dnipro residents Skovoroda is a key figure of our culture, it is a measure of the truth of life values, the personification of the spirit strength, a source of inner harmony and spiritual insight: «gray – haired lubomudr» (S. Burlakov); «judge of earthly vanities»; «harsh philosopher», «affectionate judge», «thoughtful» (V. Korzh); «Immortelle-ozonets» (H. Prokopenko).

Assimilating the philosophical and aesthetic experience of Hryhoriy Skovoroda, artistic and ideological aspects of his heritage, the poets of Sicheslav region poetically interpreted the leading philosophical theory of the sage – *cognition*: by embracing himself and the world around him, a person asserts himself, develops his natural inclinations, chooses his own path and fulfills his earthly purpose; they focused on his teaching about work as a necessity of being to which God called rewarding him with talent and giving him the ability to know himself (S. Burlakov «Slobozhanshchina, I love your gardens», O. Zaivyi «Skovoroda», V. Zemliany «Skovoroda», V. Korzh «From the life of Hryhoriy Skovoroda. Rest», A. Kravchenko-Rusiv «Hryhoriy Skovoroda», N. Nikulina «Over the books of Skovoroda», H. Prokopenko «Testament of Skovoroda», H. Svitlychna «Skovoroda», I. Sokulsky «Skovoroda», K. Chernyshov «It happens that the spirit of Skovoroda»).

In the poetry of Dnipro region artists symbolic images of Skovoroda are revealed: *roads* as a fact of the sage's biography and inner world; *garden* as a kind of model harmony with nature, God, the world, and with himself, which corresponds to the biblical Garden of Eden and is associated with the immortality of the philosopher and his way of life; *hearts and souls* as a constant struggle between good and evil, helping to overcome all misconceptions and learn the true essence of a person. The works of poets were written mainly in the 70s and 80s of the twentieth century, but the lyrics interpreted this outstanding personality as a carrier of freedom, a carrier of «free spirit» (K. Chernyshov), «son of freedom» (H. Prokopenko), and a «freedom-loving person» (A. Zaivyi).

Keywords: Hryhoriy Skovoroda, figure, image, poetry, knowledge, garden, road, soul, interpretation.

Постановка проблеми. Пізнання феномену Григорія Сковороди продовжується вже не одне століття, з наближенням ювілею з особливою силою. Григорій Сковорода є знаковою, ключовою постаттю культури, усього українства й не тільки. На Січеславщині немає місць, пов'язаних з діяльністю

* Валентина Біляцька, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна); e-mail: valentina.p@i.ua.

Сковороди, але його вчення про духовний світ людини, його філософія свободи надихали митців Придніпров'я увіковічнити філософа й поета в художньому слові. С. Бурлаков, О. Зайвий, В. Земляний, В. Корж, А. Кравченко-Русів, Н. Нікуліна, Г. Прокопенко, Г. Світлична, І. Сокульський К. Чернишов зверталися до цього образу спорадично, їхні твори написані переважно в 70–80-ті роки ХХ ст., але лірики інтерпретували цю непересічну особистість як носія свободи, носія «вільного духу» (К. Чернишов), «сина волі» (Г. Прокопенко), «волелюбної людини» (О. Зайвий).

Актуальність теми дослідження. Є. Сверстюк зазначив, що в кожній культурі є ключові постаті, до яких звертаються як до камертона. В українській культурі такою всепроникною постаттю є Григорій Сковорода, народний мислитель, просвітител, письменник, музикант: «Вплив Сковороди йшов і через церковний спів, і через фольклор, і через усну проповідь та утвердження свого вчення власним прикладом. У його вченні про єдність трьох світів – макрокосмосу, де живе під сонцем усе народжене, мікрокосмосу – світу людини, в якій відбивається весь великий світ, і світу символів, через які відкривається людині правда (передусім світ Біблії) – ці три світи нерозривні... Подібно до Сократа, Сковорода вчив, що щастя в пізнанні самого себе та свого справжнього природного покликання, в розумному самозбереженні у світі спокус» [Сверстюк 1999, с. 239].

Григорій Сковорода для поетів Придніпров'я – це ключова постать нашої культури, це мірило істинності життєвих цінностей. У поезії дніпрян він є уособленням сили духу, джерелом внутрішньої гармонії та душевного прозріння: «сивий любомудр» (С. Бурлаков); «суддя земних сует», «суворий філософ», «ласкавий суддя», «многодумний» (В. Корж); «безсмертник-озонець» (Г. Прокопенко).

Незважаючи на художню інтерпретацію творчої спадщини Григорія Савича та значні історико-філософські, літературознавчі, лінгвістичні, педагогічні та інші дослідження сквородиніани, вивчена вона ще недостатньо. Поетичний образ українського філософа в ліриці письменників Придніпров'я не був об'єктом наукового вивчення, тому **метою** розвідки є аналітичне осмислення лірики, у якій подано художню інтерпретацію постаті Григорія Сковороди. Для **реалізації мети** обрано такі твори: «Слобожанщину, люблю твої сади» С. Бурлакова, «Сковорода» О. Зайвого, «Сковорода» В. Земляного, «Пильнування», «Із Саду пісень» Григорія Сковороди. Пісня шістнадцята», «З життя Григорія Сковороди. Спочинок» В. Коржа, «Григорій Сковорода» А. Кравченка-Русіва, «Над книгами Сковороди» та «Григорій Савич Сковорода – Павло Григорович Тичина. Перегук у віках» Н. Нікуліної, «Заповіт Сковороди» Г. Прокопенка, «Сковорода» Г. Світличної, «Сковорода» І. Сокульського, «Буває так, що дух Сковороди» К. Чернишова.

Вагомі аспекти спадщини Сковороди, які виокремив Є. Сверстюк, поети Січеславщини прагнули розкрити поетичним словом, особливо провідну філософську теорію мудреця – *пізнання*: пізнаючи себе і навколишній світ, людина самоутверджується, розвиває свої природні нахили, обирає свій шлях і виконує своє земне призначення.

Н. Нікуліна в поезіях «Над книгами Сковороди», «Григорій Савич Сковорода – Павло Григорович Тичина. Перегук у віках», побудованих у формі діалогу митців, так трактує істинність його філософії пізнання:

Пізнай себе через природу,

пізнай в собі цей світ творящий,
 де кожне – парость чи пташина – в тобі,
 і ти – це все довкруз.
 Гармонії, гармонії шукаймо,
 нехай твій дух не втомиться, людино,
 бо як бджола не може не творити,
 так і людина, вік живе в труді.
 Людино, часточко творящої матерії,
 сама творяща... [Нікуліна 1984, с. 55].

Людина, за Г. Сковородою, перед тим, як відкрити для себе навколишній світ і Бога, повинна пізнати власну внутрішню сутність, а шлях пізнання – це осягнення життя людини, проживання його. Г. Сковорода наводить історію з життя мудреця Едіпа, вірніше тлумачить подарунок притчі «Сфінкс» своєму малолітньому сину: «Вчися збирати розсіпані думки твої і повертати їх всередину себе. Щастя твоє всередині тебе, тут центр його закопаний: пізнавши себе, все пізнаєш, не пізнавши себе, у п'їтми ходитимеш і лякатимешся страху, де його й не було. Пізнати себе повно, пізнатися й задружити з собою – це є невід'ємний мир, істинне щастя і мудрість досконала. Ах, якби я міг тепер закарбувати на твоєму серці пізнання самого себе!.. Звичайно, пізнаєш себе, якщо сильно прагнутимеш вникати всередину себе, сильно, сильно...» [Сковорода 2005, с. 374].

Інтерпретацію пошуку шляхів самопізнання та істини як умову досягнення щастя, за Сковородою, поети Придніпров'я часто подають у формі бесіди, у формі звертання-повчання філософа до авторів: «До істини путь відшукай найближчу! / Чи істина, друже, тобі болить?... / Затятих думок перед ним ключі... / А Істина сивою нареченою / Невтішно ридала, / Весь вік ждучи» [Світлична 1973, с. 72]; Пішла білими світами, / а навстріч – Сковорода: / «Що шукаєш, сестро? / Істина – в тобі». / Замислилась – / так дивно стало, / аж під серцем обпекло / Тож кожне зело – це я?!» [Нікуліна 1984, с. 54].

Г. Прокопенко в поезії «Заповіт Сковороди» настанови мандрівного філософа подає у формі повчання. Ліричний герой зустрівся зі Сковородою під ювілей удосвіта й уважно слухав його мудрі настанови. У поезії автор неодноразово акцентує на величчї постаті Сковороди: він чолом сягав «до зір», хоч і помер в Іванівці, але став «безсмертником-озонцем», пішов, «превищий всіх Говерл», у сьайво вранішнього сонця:

Пізнай себе – і ти пізнаєш світ,
 І жодна сїть тебе не вловить.
 Люби Вітчизну, флейту і перо,
 Кохайся в найдорожчїй праці,
 Шануй людей і світ, чини добро,
 Будь любомудром, як Горацій.
 Будь сином волі. Паче всіх освіт
 Пильнуй в душі оцю освіту:
 Промінням істини пронизуй світ –
 І ти збагнеш «алфавіт світу»!
 І скинеш з пліч тягар чужих боргів,
 Побореш морок, страх і погань,
 Позбудешся тиранів і «богів»,
 Бо сам себе відчуєш богом [Прокопенко 1998, с. 39].

Для того, щоб пізнати істини людського буття, пізнати світ, Костянтину Чернишову дух Сквороди вручив «мандрівний посох» («Буває так, що дух Сквороди»), щоб солодко світами йти, проникати в гармонію степу, долину й роси, дороги й неба, пізнавати «тихий плін віків». Ліричний герой отримав посох для мандрівок, але, насолодившись красою ландшафтів, пізнав людське буття, сутність вислову філософа, що став афоризмом:

І тут відчуть, що все земне мине,
Що суєта мирська – підступні грати.
Лукавий світ людський ловив – таки й мене
Та вільний дух мій не зумів спіймати [Чернишов, 1999, с. 370].

Сенс людського буття в поезії «З життя Григорія Сквороди. Спочинок» В. Коржа розкрито декількома рядками через діалог ліричного героя і тернистої стежини, яка все життя супроводжувала народного мудреця:

то *терниста стежина* із ночі йому шепотіла,
дзвін заобрійний дзвінко котивсь звіддала,
тільки він вже не чув:
дивував себе в сні, що людському тілу
зроду-звіку найм'якіша постіль – земля... [Корж 2010, с. 351].

У поезії «Скворода» В. Земляного істину людського буття також розкрито словами мандрівного філософа:

«А що в житті відведено тобі?
Яких спокус ти витримаєш гру?
Не вловиш, світ! А вловиш, далєбі,
То лише після того, як помру!» [Земляний 2003, с. 65].

Інтерпретуючи постать Григорія Сквороди, митці Придніпров'я акцентують на його вченні про працю як необхідність буття, до якої покликав Бог, нагородивши талантом і подарувавши вміння пізнати себе. Тому поети й звіряють свої вчинки із «суддею земних суєт»: «Тож кличу завше в radoшax і в горі я, / Мов правди грім, щоб осудить біду, / Суворого філософа – Григорія, / Ласкавого суддю – Сквороду» [Корж 1967, с. 38]; наголошують на вірності своєму покликанню, на продовженні його справи – служінні Слову: «Крайнебо починало рожевіть / За овидом світало *Слово*» [Прокопенко 1998, с. 39]; «Бринить його неохололе *слово*» [Бурлаков 1981, с. 23]; «У славі ходить, світ за собою водить. / Кладе розмовоньку, наче цеглу. / Цеглина до цеглини / в будівлю *Поезії* / і заздрять Платон, Зенон, Епікур...» [Кравченко-Русів 1984, с. 17].

Віктор Корж, отримуючи 2010 року міжнародну літературно-мистецьку премію імені Григорія Сквороди за книжку поезій «Чиста сила», попросив виголосити такі слова: «Переповідаючи заповідальну епітафію нашого славетного мандрівного філософа “Світ ловив мене, та не піймав”, кажу: “Світ ловив мене і піймав на *слові*. Це *слово* – *Поезія*”» [6].

У творах про Сквороду поети Дніпропетровщини вдавалися до інтерпретації відомих фактів з життя філософа. Його вислів «Світ ловив мене, та не піймав» у досліджуваній ліриці містить художнє узагальнення, проте кожен митець подає індивідуальне бачення буття, свободи, вчення «многодумного» мудреця й несе відображення власного емоційного світу: «Чорний світ / рядився в білу маску / і, неначе птахолов завзятий, / він ловив поета в клітку царську, / вік ловив, / але не міг впіймати» [Зайвий 2000, с. 135]; «Лукавий світ людський ловив-таки й мене / Та вільний дух мій не зумів спіймати» [Чернишов 1999 с. 370]; «Арканами

розкошів і омани / Ловив його світ, а зловить не міг. / Летіли осяно й нескінченно» [Світлична 1973, с. 72].

Український Сократ, мандруючи, пізнавав себе, щоб допомогти іншим пізнати щастя. Саме через образ дороги та постійних мандрів інтерпретовано деякі сторінки біографії мудреця. Одним з провідних образів-символів у поезіях письменників Січеславщини про Сковороду є *дорога*: «*Дорога й небо, й тихий плин віків, / Душа із ним розмовляє радо*» [Чернишов 1999 с. 370]; «*Життя прожить не перемірять степ / З торбиною і ціпом від собак*» [Земляний 2003, с. 65]; образ дороги асоціюється із визнанням його як непересічної особистості: «*Дорогою віків іде подорожанин / Добром і мудрістю відлунює блакить*» [Бурлаков 1981, с. 23]; «*І він пішов, перевищий всіх Говерл, / У сяйво вранішнього сонця*» [Прокопенко 1998, с. 39]; «*Посох у руки і – пішов. / І світ його не спіймав. / Чорнухи і слід його загубили...*» [Кравченко-Русів 1984, с. 16].

мав Сковорода Григорій Савич
вірних друзів – *палицю й дорогу*.
І на вітровіях на палаючих,
і під крижаним пустельним свистом
то було у нього нерозлучне
і незаміниме товариство.
Палиця не скаржилась на втому.
А *дорога* крізь колочі трави
Привела із батьківського дому
На вершини світової слави [Зайвий 2000, с. 134].

У поезії «З життя Григорія Сковороди. Спочинок» В. Корж розкриває істинність життя, «самотнього, убогого» філософа подано через бесіду з тернистою стежиною, яка все життя супроводжує його і його долю «кураїнну»:

то очима питав пізнання предковичну *дорогу*
многодумний Григорій, спинившись спочити в степу,
при козацькій могилі, де сонце вогненну корогву
в шелесткій ковилі полишало про нічку сліпу

[Корж 2010, с. 351].

О. Зайвий у поезії «Сковорода», подаючи узагальнений образ Сковороди, наголошує на ігноруванні матеріального добробуту, а також нагадує про ту сторінку біографії мандрівного філософа, коли він співав цариці тенором у «її притроннім хорі» та на вмовляння порвати з мандрами і довічно бути при монахині лише «посміхався таємничо»:

Краще бути лірником підтинним,
ніж продажним ліриком придворним.
Чорний світ рядився в білу маску
і, неначе птахолов завзятий,
він ловив поета в клітку царську,
вік ловив, але не міг впіймати [Зайвий 2000, с. 135].

Отже, поетичний образ дороги репрезентує факт його біографії і є символом внутрішнього світу мудреця.

У поезії «Слобожанщина, люблю твої сади» С. Бурлаков оспівує сліди Сковороди, що пролягають на дорогах Слобожанщини, але його «непохитне слово», «гордий дух» обіймає серце усього народу, особливо тих, хто продовжує його справу, доглядає «творчості сади»:

Добром і мудрістю відлунює блакить.

Йому нас зустрічать, і проводжати,
 І знову зустрічати, і любить.
 ... Благословенні в творчості сади,
 Могутній голос Харкова над ними!
 Тут любомудра сивого сліди
 Умами визрівають молодими [Бурлаков 1981 с. 23].

Метафоричний образ *садів творчості* в С. Бурлакова асоціюється з письменницькою працею, із застереженням не втратити свободу особистісну та творчу й асоціативно переносить читача до збірки Г. Сковороди «Сад божественних пісень», твори якої написано протягом другої половини життя автора: «Поетичні тексти були використані як конструктивний матеріал для словесного опису простору, що його сакральний характер визначено фундаментальною концепцією креативної ролі Слова, утіленого у Святому Письмі» [Ісіченко 2013, с. 54].

Існування саду в різних культурах засвідчує своєрідність поєднання законів мистецтва й природи, у красі якої міститься шифр Всесвіту. Виключне значення саду для матеріального й духовного життя людини стало причиною осмислення цієї реалії як у міфах і фольклорі, так і в літературі різних народів. З часів барокової культури образ саду стає одним із ключових образів української поезії. Поети і проповідники (А. Радивилівський, І. Величковський, Г. Сковорода), які зосереджували свою увагу на універсальних проблемах буття, вважали сад образом душі, пов'язували його з поняттям мудрості й знань, із святістю й праведністю людської поведінки.

Образ саду є символічним у ліриці поетів Січеславщини, які присвятили твори Григорію Сковороді, до символіки його зверталися переважно поети-шістдесятники С. Бурлаков, О. Зайвий, В. Корж, які тісно співпрацювали з шістдесятниками України. У творчості українських поетів-шістдесятників міфологема саду пов'язана з ідеєю гармонії, мирного існування, злагоди з природою, Богом, світом і собою, це своєрідна модель буття, що співвідноситься з біблійним райським садом.

У циклі О. Зайвого «Сковорода» образ саду асоціюється із невмирущию філософа, який «пребайдужий до пишнот і слави», все життя «ходив по всіх усяодах / полум'ям блукаючи по саду» [Зайвий 2000, с. 135] та з його аскетичним життям:

Сад пісень жінкам ростив Сааді,
 в тім саду красунь жило до сотні.
 А Сковорода в «Пісеннім саді»
 Був до аскетичності самотнім.
 Світ без друга, як підвал похмурий,
 і твоя судьба хмурніша втричі,
 якщо ти в житті не стрів Лаури,
 не знайшов своєї Беатріче [Зайвий 2000, с. 134].

У поезії «Сковорода» В. Земляного образ саду символізує велич мудреця, який розкрив істинність людського буття й людського серця – ангельську та сатанинську:

... А світ вловив проміннями зірок
 В його саду божественних пісень [Земляний 2003, с. 65].

Архієпископ І. Ісіченко про символічний код збірки Г. Сковороди «Сад божественних пісней, прозябшій из зерн Священнаго Писанія» зазначив, що її

розлога назва сповнена алюзій і до книги Буття, і до євангельських текстів, через тексти зображено відносини між Богом і людством, Богом і спільнотою вірних на тлі прекрасного саду. «Сад Г. Сковороди із цілковитою послідовністю й богословською скрупульозністю втілює євангельську концепцію поширення Небесного Царства на весь простір, освячений присутністю вочлоченого Божого Сина» [Ісіченко 2013, с. 56].

Поезія В. Коржа «Із Саду пісень» Григорія Сковороди. Пісня шістнадцята» фактично є переспівом оригіналу. Навіть з епіграфом, адже кожен із тридцяти віршів у Сковороди доповнено епіграфом, словами Святого Письма, сенс яких знаходить продовження у творі. «Епіграф стає ключем до художнього коду поетичного тексту – і функціонально виконує роль символічної зернини, з якої проростає кожне дерево саду» [Ісіченко 2013, с. 57]. У 16-й пісні епіграф такий: «В сію силу: Дугу мою полагаю во облаць». У цій пісні йдеться про зміни в природі після того, як пройшли «хмурі хмари» і сяє «радісна райдуга», відповідно й у житті людини. Порівняймо останню строфу поезії митців. Г. Сковорода:

Прощай, о печаль! Прощай, прощавай, зла утроба!
Я на ноги встал, воскрес от гроба.
О отрасли Давидовска! Ты брег мнѣ и кифа.
Ты радуга, жизнь, ведро мнѣ, свѣт, мир, олива

[Сковорода 1972, с. 43].

В. Корж:

Прощай, о печале! Прощай, прощавай, зла година!
Я звівся на ноги, навіки воскрес од загину.
О люде трудящий! Ти берег мені і основа.
Ти райдуга-сяйво, життя нездоланна обнова

[Корж 2010, с. 375].

За визначенням І. Ісіченка, художній простір «Саду божественних пісень» змодельовано як аналог внутрішнього світу людини, мікрокосму душі, непідвладної матеріальним вимірам і межах, а образ саду «не лише ключовий елемент поетичного коду збірки, а й структурна модель, що визначає її композицію. Цій композиції властива внутрішня антитетичність, побудована на протиставленні символічних полів двох ключових понять: життя і смерті. Повнота життя, що переходить у вічне перебування з Богом, найчастіше символізована буколічними картинами природи – гірськими височинами (пісня 2), розквітлим навесні садами (пісня 3), зеленою дібровою (пісня 12), розквітчаними полями (пісня 13), *барвистою веселкою* (пісня 16), похиленими над водою явором і вербами (пісня 18), тихою пристанню в морі (пісня 29). З духовною смертю натомість асоціюються люта зима (пісня 3), сповнене суму місто (пісня 12), багатолюдне місто (пісня 13), бурхливе море світу (пісня 14), *вітряний морок світу* (пісня 16), житейське море, що вирує вихором скорбот (пісні 17, 29), яструб, що висить над головою пташеняти (пісня 18), надокучливий сум (пісні 19, 24), порох земної слави (пісня 22), змарнований неробством час (пісня 23), свавілля (пісня 28), осінній смуток без надії на Бога (пісня 30)» [Ісіченко 2013, с. 58].

У переспіві 16-ї пісні В. Коржа досить чітко акцентовано на протиставленні:

О світе чарівний! Ти мій океан глибинний.
Ти й морок скорбот і вихор журбини.
Та райдуга дивна над світом усміхненим сяє,

сердечна голубонька радісний мир провіщає [Корж 2010, с. 374].

Як зазначають дослідники, образ саду у збірці Г. Сковороди «Сад божественних пісень» варто сприймати як уособлення *душі*, яка змінюється через вплив Священного Писання на людину. На думку Є. Сверстюка, назва збірки містить пояснення джерел, є символом мудрості, бо кожна пісня зросла з мудрості священних книг. «Сковорода був проти шукання мудрості у світах. Вона знайдена. Мудрість одна – об’явлена Духом Святим. Мудрість є у Святому Письмі... Мудрість – це той етап, до якого треба дорости тільки у світі духовності. Тільки у світі тих великих християнських цінностей, на яких тримається наша культура» [Сверстюк 1999, с. 222–223].

Головною цінністю людського життя Г. Сковорода вважав не тіло, а душу, про чистоту якої повинна дбати людина. Душа людини страждає, коли її переповнюють погані думки, і така людина не здатна до пізнання божественної сутності. Душа у філософії Г. Сковороди асоціюється із серцем як основою фізичного й духовного життя людини. У поезії митців Придніпров’я неодноразово наголошено на образі душі, серця «філософа з народу» (О. Єфименко) як символі волі, духовної гармонії людини: «Серце волелюбної людини / царствене зап’ястя / не пригорне! [Зайвий 2000, с. 135]; «Світ його ловив за поли свити, / плів йому золочені тенети, / намагавсь алтинами купити *душу* безалтинного поета» [Зайвий 2000, с. 135]; «Є горний дух в нім/ *Серце* обійма» [Бурлаков 1981, с. 23]; «*Душа* із ним розмовляє радо» [Чернишов 1999, с. 370]. В. Корж серце Сковороди увіковічне з його вченням: «Я ж бо як могла втікала, / дивний чоловіче, / а втікаючи, розпізнала: / *твоє серце – вічне*, / тільки ти мене знаходив / ще й всміхавсь: на щастя!.. / Що ж то скажуть твоїх мандрів / тернії нащадкам!» [Корж 2010, с. 351].

Для Г. Сковороди серце – це сфера постійної боротьби добра і зла, що допомагає подолати всі омани та пізнати істинну сутність людини. Для прикладу можна навести цитату з поезії Н. Нікуліної:

Людина творяща зла не сотворить,
бо єство її добром сповнене.
Як жайвори в дзвін неба калатають,
так калатати в мислі, у *серця*...
О людино, ти маєш мову, доступну
всій природі – мову *серця*... [Нікуліна 1984, с. 56].

У поезії А. Кравченка-Русіва «Григорій Сковорода» декілька разів звучить риторичне запитання: «Ким же він був? Га? / Ким же він став?». Автор розкриває істину його буття та філософії, його значення в українській літературі:

По світу ходить, славу водить.
Правицю люду подає на радість.
У славі ходить, світ за собою водить...
«Я расту, як трава росте,
А трава росте –
На мене дивиться.
І мене – диво оце
Кладе в своє *серце*...» [Кравченко-Русів 1984, с. 17].

Висновки. Засвоюючи філософсько-естетичний досвід Григорія Сковороди, художньо-світоглядні аспекти його доробку, поети Придніпров’я інтерпретували образ мандрівного філософа як ключову постать нашої культури, як джерело внутрішньої гармонії та душевного прозріння. «Сивого

любомудра» зображено через трактування філософської теорії мудреця, пізнання; через пошук шляхів істини буття; через вчення про працю як необхідність, до якої покликав Бог, нагородивши талантом; через трактування вислову «Світ ловив мене...». У поезії січеславців розкрито символічні образи: *дороги* як факту біографії і внутрішнього світу, *саду* як своєрідної моделі гармонії, злагоди з природою, Богом, світом і собою, що співвідноситься з біблійним райським садом й асоціюється із невмирущстю філософа та його образом життя; *душі і серця* як постійної боротьби добра і зла, що допомагає подолати всі омани та пізнати істинну сутність людини. Ми розглянули лише поетичні твори письменників Січеславщини про українського Сократа; ця тема заслуговує на подальше детальне вивчення, має значний національний і морально-виховний потенціал, художню вартість.

ЛІТЕРАТУРА

- Бурлаков, С. (1981). *Ми з весняного покоління*. Київ, 112 с.
- Зайвий, О. (2000). *Свище вітер в багряній діброві*. Дніпропетровськ, 461 с.
- Земляний, В. (2003). *Подорожник слова*. Київ, 79 с.
- Ісиченко, І., архієпископ (2013). Сакральний простір «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди. [У:] *Слово і Час*, 1, с. 52–59.
- Корж, В. (1967). *Закон пензля*. Київ, 84 с.
- Корж, В. (2010). *Чиста сила*. Київ, 590 с.
- Корж Віктор Федорович. Портал «Дніпро Культура». URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/Victor_Korz_poet (дата запису: 17.09.2022).
- Кравченко-Русів, А. (1984). *Меч солов'я*. Дніпропетровськ, 120 с.
- Нікуліна, Н. (1984). *Червоний кетяг*. Дніпропетровськ, 71 с.
- Прокопенко, Г. (1998). *Лампа на підвіконні*. Дніпропетровськ, 71 с.
- Сверстюк, Є. (1999). *На святі надії: Вибране: есеї й літературно-критичні статті*. Київ, 784 с.
- Світлична, Г. (1973). *Літозбір. Вибране*. Київ, 158 с.
- Сковорода, Г. (1972). *Літературні твори*. Київ, 436 с.
- Сковорода, Г. (2005). *Твори*. У 2 т. Київ, т 1, 528 с.
- Сокульський, І. (1997). *Означення волі*. Дніпропетровськ, 352 с.
- Чернишов, К. (1999). Буває так, що дух Сковороди. [У:] Савченко, В. (упоряд.). *Антологія поезії Придніпров'я*. Дніпропетровськ, с. 370.

REFERENCES

- Burlakov, S. (1981). *My z vesnianoho pokolinnia* [We are from the spring generation]. Kyiv, 112 s. (in Ukrainian)
- Zaivyi, O. (2000). *Svyshche viter v bahriani dibrovi* [The wind whistles in the crimson oak]. Dnipropetrovsk, 461 s. (in Ukrainian)
- Zemlianyi, V. (2003). *Podorozhnyk slova* [Traveller of the words]. Kyiv, 79 s. (in Ukrainian)
- Isichenko, I., arkhiepyskop (2013). Sakralnyi prostir «Sadu bozhestvennykh pisen» Hryhoriia Skovorody [The sacred space of «The Garden of Divine Songs» by Hryhoriy Skovoroda]. [U:] *Slovo i Chas*, 1, s. 52–59. (in Ukrainian)
- Korzh, V. (1967). *Zakon penzlia* [The law of the brush]. Kyiv, 84 s. (in Ukrainian)
- Korzh, V. (2010). *Chysta syla* [Pure power]. Kyiv, 590 s. (in Ukrainian)
- Korzh Viktor Fedorovich. Portal «Dnipro Kultura» [Viktor Fedorovich Korzh. «Dnipro Culture» portal]. URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/Victor_Korz_poet (data zapytu: 17.09.2022). (in Ukrainian)
- Kravchenko-Rusiv, A. (1984). *Mech solovia* [Sword of the nightingale]. Dnipropetrovsk, 120 s. (in Ukrainian)
- Nikulina, N. (1984). *Chervonyi ketiah* [Red bunch]. Dnipropetrovsk, 71 s. (in Ukrainian)
- Prokopenko, H. (1998). *Lampa na pidvikonni* [A lamp on the windowsill]. Dnipropetrovsk, 71 s. (in Ukrainian)
- Sverstiuk, Ye. (1999). *Na sviati nadii: Vybrane: esei y literaturno-krytychni statii* [On holy hope: Selected: essays and literary and critical articles]. Kyiv, 784 s. (in Ukrainian)
- Svitlychna, H. (1973). *Litozbir. Vybrane* [Litozbir. Selected]. Kyiv, 158 s. (in Ukrainian)
- Skovoroda, H. (1972). *Literaturni tvory* [Literary works]. Kyiv, 436 s. (in Ukrainian)
- Skovoroda, H. (2005). *Tvory* [Works]. U 2 t. Kyiv, t 1, 528 s. (in Ukrainian)

Sokulskyi, I. (1997). *Oznachennia voli* [The meaning of freedom]. Dnipropetrovsk, 352 s. (in Ukrainian)

Chernyshov, K. (1999). Buvaie tak, shcho dukh Skovorody [It happens that the spirit of Skovoroda]. [U:] Savchenko, V. (uporiad.). *Antolohiia poezii Prydniprovia*. Dnipropetrovsk, s. 370. (in Ukrainian)

Подано до редакції 23.09.2022 року

Прийнято до друку 28.10.2022 року